

Hynninen, N., I. Herneaho, E. Sippola, J. Isosävi & M. Yang (toim.) 2023. Kieli ja osallisuus – Språk och delaktighet – Language and participation. AFinLAn vuosikirja 2023. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 80. Jyväskylä. s. 194–223.

Liisa-Maria Lehto

Oulun yliopisto

Kieli ja osallisuuden eri ulottuvuudet Suomessa asuvien ulkomaalaistaustaisten diskursseissa

Nostot

- Artikkelissa luodaan osallisuudesta malli, jossa on kolme ulottuvuutta: konkreettinen, abstrakti ja solidaarinen.
- Kielitaitovaatimukset kytkeytyvät osallisuuteen ja kieleen: sisääntuloammateissa pärjää ilman suomea, ”oikeissa töissä” ei.
- Ulkomaalaistaustaiset peräänkuuluttavat vastavuoroista osallisuutta ja yhteisen hyvän tuottamista kielen avulla.
- Ulkomaalaistaustaiset osoittavat halua tulla osallisiksi yhteiskuntaan kielen ja työllistymisen kautta.

Abstract

This article examines how inclusion is constructed in the discourses of migrants living in Finland. In the article, inclusion is discussed in relation to the concepts of integration and belonging. It is argued that inclusion, language and social structure are tied together through interaction. Drawing on data from pair conversations among migrants, the article focuses on the ways in which the participants speak about different dimensions of inclusion: concrete, abstract and solidary, and how these ways of speaking reflect language ideologies. The findings show that the concrete dimension of inclusion is depicted as requirements to learn Finnish and as tightly connected to the everyday context. Abstract inclusion implies the overall importance of language in human life and emphasizes the key role of language in crossing societal boundaries, and the solidary dimension emphasizes the reciprocity of language. The findings illustrate the participants' willingness to make an effort to participate in society.

Keywords: discourses, ideologies, inclusion, migrants

Asiasanat: diskurssit, ideologiat, osallisuus, ulkomaalaistaustaiset henkilöt

1 Johdanto

Artikkelin tarkoituksena on tehdä näkyviksi osallisuudesta puhumisen tapoja, diskursseja, siten kuin suomalaisessa yhteiskunnassa elävät ulkomaalaistaustaiset henkilöt¹ niistä puhuvat. Näkemyksiä osallisuudesta yhdistää usein jonkinlainen yhteisöön tai ryhmään kuuluminen ja osallistuminen. Pillerin ja Takahashin (2011) mukaan pohjimmiltaan osallisuus sisältää tavoitteen marginaalisten ryhmien taloudellisesta hyvinvoinnista. Osallisuudesta puhutaan kuitenkin useimmiten laajemmin yhteisön ja yksilön suhteena, jossa muodostuu mahdollisuus toimia yhteisössä (ks. esim. Piller 2014). Silloin sillä tarkoitetaan pääsyä sosiaalisiin palveluihin ja osallistumismahdollisuuksiin yleensäkin (Piller & Takahashi 2011). Kun käsitellään osallisuutta, on tarpeen puhua siihen kiinteästi kytköksissä olevista käsitteistä, eksklusiosta, integraatiosta ja kuulumisesta, sekä ottaa huomioon niiden osallisuudesta esiin nostamat eri puolet. Eksklusiolla tarkoitetaan usein yksinkertaisesti osallisuuden vastakohtaa (Leeman, Kuusio & Hämäläinen 2015), jonka perustana on ajatus kykenemättömydestä toteuttaa oikeuksiaan ja vastuitaan yhteiskunnassa (MacDonald 2017). Vaikka eksklusiosta puhutaan useimmiten koulutuksen ja työllisyyden yhteydessä, kytketään se nykyisin myös siihen, kuinka eri kulttuureita edustavat ihmiset voisivat tulla osallisiksi yhteiskuntaan (esim. MacDonald 2017). Näen tutkimuksessani osallisuuden ja inklusion toistensa synonyymeina, joiden kääntöpuolena on ulkopuolisuus tai ulkopuolelle jääminen, eksklusio.

1 Ulkomaalaistaustaisella viitataan tässä henkilöön, jonka vähintään toinen vanhempi tai joka itse on muuttanut Suomeen aikuisena. Henkilön lapsuudenkodissa puhuttiin tai nykyisessä kodissa puhutaan jotain muuta kieltä kuin suomea tai toista kieltä suomen lisäksi.

Maahanmuuton kontekstissa osallisuus on mahdollista ymmärtää pääsyyä sosiaalisiin verkostoihin ja instituutioihin (esim. Yates 2011), erityisesti taloudelliseen riippumattomuuteen ja työelämään (esim. Major ym. 2014). Tämän vuoksi osallisuutta ei välttämättä aina eroteta integraation käsitteestä. Yatesin (2011) mukaan osallisuutta ei voi kuitenkaan mitata pelkästään taloudellisesti, vaan täytyy ottaa huomioon osallisuuden toinen puoli: sosiaalinen kuuluvuus (ks. esim. Raivio & Karjalainen 2013; Phillimore ym. 2018; Petäjäniemi 2022; Sahradyan 2022). Ymmärränkin osallisuuden integraatiota laajempaan ja siten integraation osallisuuden alakäsitteenä. Tutkimuksessani sisällytän osallisuuden käsitteeseen sekä sosioekonomisen integraationäkökulman että subjektiivisen kuulumisen tunteen (*belonging*) (Piller & Takahashi 2011: 373; Yates 2011; Major ym. 2014; Musgrave & Bradshaw 2014; Piller 2014: 192). Lisäksi katson, että osallisuus sisältää arkisen osallistumisen yhteiskunnan toimintaan ja erilaisiin ryhmiin (*participation*) (esim. Leemann ym. 2015: 5; Ikkänen 2017; Intke-Hernandez 2020). Näen osallisuuden luonteeltaan prosessina, jossa ei nähdä päätepistettä, täydellistä lopputulosta, kuten integraation käsitteen tapauksessa. Siksi osallisuuden käsite kuvaa integraatiota paremmin sitä, miten yhteiskunnassa otetaan mukaan erilaiset ihmiset tai vastaavasti kohdellaan heitä eriarvoisesti (esim. koulutuksessa, taloudessa ja politiikassa) (Bommes 2012; Lang ym. 2021).

Edellä esitettyjen näkemysten lisäksi integraatiosta ja osallisuudesta käydyissä keskusteluissa käsitellään vastavuoroisuutta ja kaksisuuntaisuutta. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi maahanmuuttoa koskevassa tutkimuksessa sitä, kenen vastuulla osallisuus tai integroituminen on. Käsitystä osallisuudesta on ohjattu vastavuoroisuuden suuntaan sen sijaan, että osallisuuden toteutuminen olisi yksin vaikkapa maahanmuuttajan velvollisuus. (Esim. Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015: 1–2; Grzymala-Kazłowska & Phillimore 2018; Phillimore ym. 2018; Männistö 2020; Harju-Autti 2022; Sahradyan 2022.) Vastavuoroisuudesta on osallisuuden ja integraation tutkimuksessa puhuttu toisinaan lähinnä sen puuttumisena (esim. Grzymala-Kazłowska & Phillimore 2018). Tutkimuksessani vastavuoroisuus tai kaksisuuntaisuus on osaltaan mukana osallisuuden eri ulottuvuuksista rakentuvissa diskursseissa sekä osallisuutta edistävänä että sitä estävänä.

Yhteiskunnallisessa ja poliittisessa keskustelussa keskitytään usein vain tiettyihin, oleelliseksi nähtyihin osallisuuden puoliin, kuten työllistymällä ja kieltä oppimalla saavutettavaan integraatioon (esim. Lang ym. 2021). Kun nämä tavat nähdä osallisuus saavat muita ulottuvuuksia enemmän tilaa, rakentuvat ne keskeisinä niin maahanmuuttajien² kuin muidenkin yhteiskunnan jäsenten arjessa. Tämä ilmenee esimerkiksi siten, että kielitaito- ja työelämävalmiudet näkyvät kotoutumiskoulutuksen opetusasiakirjoissa

2 Tässä artikkelissa osallisuuden tarkastelussa painottuu maahanmuuttajanäkökulma sekä sen ohella monikulttuurisuus ja -kielisyys, sillä aineisto on kerätty haastattelemalla ulkomaalaistaustaisia henkilöitä. On kuitenkin tärkeä muistaa, että osallisuuden ja ulkopuolisuuden kysymykset koskevat koko yhteiskuntaa ja laaja näkemys osallisuudesta auttaa hahmottamaan osallisuuden edistämiseksi tarvittavia toimenpiteitä koko väestön tasolla.

elämänhallinnan valmiuksista erillään. Opetusasiakirjojen diskurssit osallisuudesta keskittyvät yhteiskuntaan – erityisesti sen institutionaaliseen puoleen yksilön tarpeiden sijaan. (Ronkainen & Suni 2019.) Osallisuus ja kuuluminen yhteiskuntaan, sen erikokoisiin ja erilaisiin ryhmiin, rakentuvat kuitenkin myös sosiaalisena ja vastavuoroisena, ja kaikki osallisuuden ulottuvuudet ovat tärkeitä uuteen yhteisöön asettumisessa. Tarkastelen parikeskusteluissa aktivoituvia diskursseja luomani osallisuuden ulottuvuuksien kolmijakoisen mallin eri tasoilla: konkreettisella, abstraktilla ja solidaarisella (ks. mallista tarkemmin luku 2). Mallin ja diskurssien yhdistelmän on tarkoitus antaa osallisuudesta aiempaa monitahoisempi kuva. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisia diskursseja osallisuuden kolmijakoisen mallin mukaisista osallisuuden ulottuvuuksista rakennetaan ulkomaalaistaustaisten parikeskusteluissa?
2. Millaisia kieli-ideologioita informantit aktivoimissaan diskursseissa ilmentävät?

Seuraavassa luvussa 2 määrittelen käyttämäni keskeiset käsitteet (diskurssit ja kieli-ideologiat), niiden keskinäiset suhteet sekä yhteyden osallisuuteen. Sitä seuraavat aineisto- ja metodiosuudet luvussa 3. Metodiosassa esittelen ensin osallisuuden kolmijakoisen mallin, minkä jälkeen kuvaan, kuinka sovellan siihen diskurssianalyysia. Analyysiluku 4 jakautuu kolmeen alalukuun, joissa käsittelem osallisuuden eri ulottuvuuksista rakentuvia puhumisen tapoja: konkreettiseen (alaluku 4.1), abstraktiin (alaluku 4.2) ja solidaariseen (alaluku 4.3) osallisuuteen kytkeytyviä diskursseja. Artikkelini lopuksi luvussa 5 pohdin tutkimuksen tuloksia suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta.

2 Diskurssit ja ideologiat osallisuuden ja kielen tarkastelussa

Määrittelen tässä luvussa tutkimukseni kannalta keskeiset käsitteet, diskurssit ja ideologiat, sekä esittelen paitsi niiden keskinäistä dynamiikkaa myös suhdetta kieleen ja osallisuuteen. Hyödynnän aineiston analyysissa kriittistä diskurssianalyysia (Fairclough 1989), joka tarkastelee sosiaalisia ilmiöitä kielestä käsin (esim. Wodak & Meyer 2016). *Diskurssi* sisältää ensinnäkin ajatuksen siitä, että kieli on sosiaalista toimintaa. Tämä näkemys toimii pohjana diskurssintutkimukselle. *Diskurssit* puolestaan tarkoittavat vakiintuneita puhumisen ja merkitysten tuottamisen tapoja, jotka ovat yhteisössä tunnistettavia. Ne esittävät jonkin asian tai ilmiön tietystä näkökulmasta ja samalla sulkevat pois toisia näkökulmia. (Esim. Fairclough 1992: 3–4, 127–130; Johnstone 2008: 3; Pietikäinen & Mäntynen 2019.) Käsitän kielen ja sosiaalisten käytänteiden suhteen vastavuoroisena, ja näen diskurssit yhtä aikaa sosiaalisina ja kielellisinä ilmiöinä. Diskursseilla on siis kyky sekä kuvata maailman ilmiöitä että muokata niitä uudelleen. (Fairclough & Wodak 1997: 258; Johnstone 2008; Wodak & Meyer 2016: 6; Pietikäinen & Mäntynen 2019.) Siten yhdistän diskurssit ja kielen kiinteästi suomalaiseen yhteisöön

(diskurssin, kielen ja yhteisön suhteesta esim. Fairclough 1992; Wodak & Meyer 2016) ja samalla tarkastelen analyysissäni diskursseja kielellisten piirteiden ja valintojen avulla (ks. menetelmästä tarkemmin luku 3) (Fairclough 1989; Pietikäinen & Mäntynen 2019).

Kielellä on vuorovaikutuksen kautta merkittävä rooli osallisuudessa (Piller 2014; Leemann ym. 2015: 1–2): osallisuus, sosiaaliset rakenteet ja kieli kietoutuvat yhteen. Tämän artikkelin tapauksessa diskurssit osallisuudesta rakentuvat nimenomaan informanttien kertomuksissa jokapäiväisistä kielellisistä kohtaamisista. Maahanmuuton ja osallisuuden tutkimuksessa kielen rooli on nähty merkittävänä etenkin työllistymisessä ja koulutuksessa ja siten avaimena integraatioon (esim. Jäppinen 2011; Tarnanen & Pöyhönen 2011; Komppa ym. 2017; Strömmer 2017b: 137; Ronkainen & Suni 2019; Dufva 2020; Männistö 2020). Samoin on korostettu kielenoppimisen merkitystä integraatiossa osallisuutta lisäävänä tekijänä (esim. Iikkanen 2017; Ronkainen & Suni 2019; Intke-Hernandez 2020; Harju-Autti 2022). Esimerkiksi Ronkainen ja Suni (2019) pohjaavat analyysinsä Ronkaisen (2018) pro gradu -tutkielmaan ja tarkastelevat artikkelissaan diskurssianalyttisesti, kuinka yhteiskunnallinen osallisuus, kielitaito ja työ yhdistetään kotoutumiskoulutuksen opetusasiakirjoissa. Tutkimuksessa tulee näkyviin kielitaidon merkityksen kuvaaminen yhtäältä yhteiskunnallisen osallisuuden ja toisaalta yksilön työllistymisedellytysten kannalta.

Diskurssien sosiaalinen luonne tekee niistä yhteiskunnallisia, joten niillä on vallankäytön näkökulmasta erityinen asema (esim. van Dijk 1993). Tietyistä ajattelu- ja toimintatavoista tulee luonnollistuneita, kun puhumisen tapoja kierrätetään ja uusinnetaan yhteiskunnassa. Diskurssianalyysin yksi tavoite on paljastaa tällaiset itsestäänselvyydet (esim. Fairclough 1992: 67; Kalliokoski 1996: 14–15; van Dijk 2012; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 71) ja siten osaltaan tehdä näkyväksi epäsymmetrisiä valtasuhteita yhteiskunnassa. Tämän vuoksi kriittinen diskurssianalyysi keskittyykin usein kielen ja vallan suhteeseen ja keskenään kilpaileviin merkityksen antamisen tapoihin (esim. Pietikäinen & Mäntynen 2019: 71–72).

Maahanmuuttoa ja osallisuutta koskevassa tutkimuksessa on diskursiivisesti tarkasteltu esimerkiksi sitä, kuinka sosiaaliset kategoriat rakentuvat diskurssissa ja kuinka kategoriat vaikuttavat osallisuuteen (Fuller 2019; ks. diskursseista ja kategorioista myös Hippi & Lehto 2023). Fullerin (2019) tutkimus kohdistuu vuoden 2015 saksalaisten sanomalehtien kommentteihin, joissa maahanmuuttajuutta ja eksklusiota rakennetaan uudelleen, oikeutetaan ja haastetaan diskurssissa. Vastaavasti Herneahon (2018) tutkimuksessa diskursiivisesti rakentuvat merkitykset ja vallankäyttö ovat keskiössä, kun tutkimuksen kohteena on yhteiskunnallinen kielenkäyttö, jolla on potentiaalisesti seurauksia maahanmuuttajien elämään. Hän tutkii, millaisista näkökulmista maahanmuuttoa tarkastellaan eduskuntapuolueiden vaalimateriaaleissa. Diskurssit kytkevät yhteen kielen ja yhteiskunnan sosiaaliset käytänteet: diskurssit manifestoituvat kielessä, mutta samalla niiden taustalla elävät kielenkäyttöä ja eri asioista puhumista koskevat sosiaaliset säännöt. Siksi diskurssianalyysi antaa mahdollisuuden pureutua

aineistoissa pintaautuvien diskurssien taustalla oleviin yhteiskunnallisiin normeihin ja ideologioihin (esim. Pietikäinen & Mäntynen 2019: 71–72).

Diskurssi on kielenkäyttöä yhdistettynä jaettuihin uskomuksiin ja käytänteisiin, joilla rakennetaan sosiaalista maailmaa (Gee 1992; Fairclough & Wodak 1997: 258–259). Ideologiat ovat ensinnäkin diskurssien tavoin sosiaalisia ja rakentuvat sekä muokautuvat vuorovaikutuksessa. Ne kiinnittyvät yhteisöihin sekä valtasuhteisiin ja siten ovat kriittisen diskurssintutkimuksen keskeinen kohde (esim. Fairclough 1992; Wodak & Meyer 2016). Toiseksi ne ovat diskursseja abstraktimpi ilmiö ja saavat muotonsa sekä organisoituvat diskursseissa, puhumisen tavoissa (esim. Mäntynen ym. 2012; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 83–86). Kieli-ideologiat ovat sosiaalisesti rakentuvia uskomuksia ja käsityksiä kielestä, kielen puhujista ja kielen arvosta, sen luonteesta ja merkityksestä (Gal & Woolard 1995; Mäntynen ym. 2012). Kriittinen diskurssianalyysi antaa tässä tutkimuksessa mahdollisuuden tarkastella parikeskusteluissa rakentuvia kielestä ja osallisuudesta puhumisen tapoja ja tuoda esille niiden taustalla olevia yhteiskunnan kannalta merkittäviä kieli-ideoita.

3 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa esittelen ensin aineistoni muodostavat parikeskustelut sekä niihin osallistuneet informantit ja parikeskustelujen toteutuksen, minkä jälkeen kuvaan aineiston käsittelyn sekä analyysin toteutuksen. Aineistona artikkelissa on 11 videoitua parikeskustelua, jotka on käyty ulkomaalaistaustaisten informanttien välillä. Informantteja on yhteensä 22, ja heistä viisi on miehiä ja 17 naisia. He edustavat yhteensä 15 lähtömaata sekä ilmoittivat äidinkielekseen 16 eri kieltä. Osa informanteista on ilmoituksensa mukaan³ kaksikielisiä. Informanttien ikä, sukupuoli, lähtömaa, äidinkieli, oleskeluaika Suomessa sekä Suomeen muuttamisen motivaatiot vaihtelevat (ks. tarkemmin taulukko 1).

Parikeskustelut muistuttavat toteutukseltaan puolistrukturoituja teemahaastatteluja (teemahaastatteluista ks. esim. Tiittula & Ruusuvuori 2005: 11), joten informantit ovat vapaasti voineet keskustella annettujen teemojen ja apukysymysten herättämistä asioista (ks. parikeskustelukysymykset liite 1). Parikeskustelumenetelmä antaa mahdollisuuden saada aineistosta esille samassa tilanteessa olevien informanttien yhdessä jaetut kokemukset käsiteltävästä aiheesta ja siten syventää aineistoa (ks. parikeskustelun hyödyistä Lehto 2018). Aineisto on kerätty useassa erässä: ensimmäiset kaksi pilottikeskustelua käytiin keväällä 2019, mutta valtaosa parikeskusteluista on kerätty syksyn 2019 ja alkuvuoden 2020 välisenä aikana.⁴ Informantit on valittu sen

3 Poikkeuksena on viimeinen parikeskustelu 11, jossa informanttien äidinkielet ovat aineiston kerääjän ilmoittamat.

4 Kaksi pilottikeskustelua on kerätty keväällä 2019 ja yksi keskustelu toisia myöhemmin syksyllä 2021.

perusteella, että he ovat ulkomaalaistaustaisia (ulkomaalaistaustaisen määrittelystä tässä tutkimuksessa ks. luku 1) ja asuvat Suomessa suhteellisen pysyvästi, mikä sulkee pois esimerkiksi vaihto-opiskelijat. Informantit on löydetty Linbo-hankkeen⁵ tutkijoiden yksityisten kontaktien, yhteistyöprojektien ja tietyille ulkomaalaistaustaisten ryhmälle suunnatun Facebook-ryhmän kautta.

Suurin osa parikeskustelujen informanteista oli satunnaisesti pareiksi valikoituneita. Kun etsin informantteja, samalla kartoitin heistä kullekin sopivia ajankohtia osallistua tutkimukseen, ja sen perusteella muodostin keskusteluparit. Informantit eivät tunteneet toisiaan etukäteen lukuun ottamatta pareja numero 2 (äiti ja tytär), 4 (puolisot) ja 11 (äiti ja poika). (Informanttipareista tarkemmin ks. taulukko 1.) Aineiston kerääjä⁶ oli parikeskusteluissa mukana, mutta lähinnä tarkkailemassa ja tarvittaessa auttamassa, jos esimerkiksi parikeskustelukysymyksissä oli epäselviä kohtia. Muuten informantit keskustelivat keskenään, eikä tarkoituksena ollut kohdistaa puhetta aineiston kerääjälle. Informantit saivat keskustelussa kysymykset paperilla teema kerrallaan (ks. liite 1), ja aineiston kerääjä antoi uuden teeman eli uuden kysymyspaperin, kun informanttien mielestä edellinen teema oli käsitelty loppuun.

Informantit saivat valita keskustelun kieleksi joko suomen (9 keskustelua) tai englannin (2 keskustelua), mutta keskusteluissa sai käyttää halutessaan useita kieliä, eikä informanttien tarvinnut välttämättä pitäytyä koko keskustelun ajan vain aluksi valitsemassaan kielessä. Niinpä keskusteluissa käytettiin suomen ja englannin lisäksi esimerkiksi ruotsia, daria, saksaa, espanjaa ja viroa, mutta lähinnä yksittäisinä sanoina tai fraaseina. Keskustelut kestivät lyhimmillään noin 45 minuuttia ja pisimmillään hie-man yli kolme tuntia. Kaikki keskustelut on videoitu ja litteroitu (ks. litterointimerkit liite 2). Analyysissa viitataan informantteihin koodilla, jossa ensin on ilmaistu sukupuoli ja ikä haastatteluhetkellä ja sen jälkeen keskusteluparin numero.

TAULUKKO 1. Informantit ja aineisto.

Pari	Suomessa vietetty aika (vuotta)	Keskustelun kieli	Videon pituus (tuntia:minuuttia)
nainen37_1/nainen32_1	11/noin 1	suomi	1:15
nainen20_2/nainen48_2	syntynyt Suomessa /22	suomi	1:16
nainen49_3/nainen45_3	14/18	suomi	2:08
nainen36_4/mies38_4	15/12	englanti	1:54

5 Oulun yliopiston suomen kielen oppiaineen hanke, *Kielellinen ja ei-kielellinen vuorovaikutus monikulttuurisessa arjessa*. <https://www.oulu.fi/fi/projektit/kielellinen-ja-ei-kielellinen-vuorovaikutus-monikulttuurisessa-arjessa>

6 Olen kerännyt suurimman osan aineistosta itse. Keskustelut 7 ja 11 ovat Oulun yliopiston suomen kielen oppiaineen opiskelijoiden keräämiä.

Pari	Suomessa vietetty aika (vuotta)	Keskustelun kieli	Videon pituus (tuntia:minuuttia)
nainen35_5/nainen49_5	10/22	suomi	1:24
mies38_6/6_nainen40_6	10/10	englanti	1:44
mies23_7/mies20_7	4/4	suomi	00:46
nainen23_8/nainen39_8	4/11	suomi	1:37
nainen32_9/nainen26_9	2,5/2	suomi	1:50
nainen37_10/nainen31_10	11/4	suomi (englanti)	1:23
nainen52_11/mies24_11	16/16	suomi	3:30

Diskurssianalyysin (ks. tarkemmin luku 2) mukaisesti tarkastelen niitä puhumisen tapoja, diskursseja, jotka rakentuvat eri osallisuuden ulottuvuuksista tietyissä kielenaineiksissa (kielenainesten analyysistä ks. esim. Fairclough 1989: 110–111; van Dijk 2012). Osallisuuden ulottuvuudet esitän tässä artikkelissa kolmijakoisen mallin mukaisesti konkreettisenä, abstraktina ja solidaarisena osallisuutena. Malli on osin peräisin aiemmasta tutkimuksesta siinä mielessä, että konkreettisen ja abstraktin osallisuuden teemoista puhutaan osallisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa. Olen kuitenkin itse luonut mallin jaottelun ja nimennyt konkreettisen ja abstraktin ulottuvuuden samoin kuin aineistoni perusteella konkreettista ja abstraktia osallisuutta täydentävän solidaarisen ulottuvuudenkin.

Konkreettisella osallisuudella tarkoitan osallisuuden sitä puolta, joka yleensä kytketään yhteiskunnallisessa keskustelussa integraatioon, tarkemmin työllisyyteen, koulutukseen ja kielen oppimiseen (ks. esim. Komppa ym. 2017; Strömmer 2017b: 137; Ronkainen & Suni 2019). Kielenkäyttö sosioekonomisen integraation ja institutionaalisen vuorovaikutuksen mahdollistajana on jokapäiväistä konkreettista osallisuutta. Samoin konkreettiseen osallisuuteen kuuluu se, kuinka kieltä opitaan ja opiskellaan – välineellisessä merkityksessä – pääsynä yhteiskunnan konkreettisiin toimintoihin. **Abstraktilla osallisuudella** puolestaan tarkoitan subjektiivista osallisuuden kokemusta ja kuulumista, siis yksilön tunnetta siitä, että on osa jotain yhteisöä (esim. Cunningham & King 2018; Pöyhönen ym. 2019). Abstrakti osallisuus kuvastaa johdantoluvussa esiteltyä osallisuuden sosiaalista puolta (Raivio & Karjalainen 2013; Phillimore ym. 2018; Petäjäniemi 2022) samoin kuin **solidaarinen osallisuus**, mutta solidaarisessa osallisuudessa on lisäksi mukana käsitys integraation ja osallisuuden kaksisuuntaisuudesta (esim. Grzymala-Kazłowska & Phillimore 2018). Solidaarinen osallisuus myös lisää osallisuuden käsitteeseen ajatuksen vastavuoroisesta yhteisen hyvän tuottamisesta.

Analyysissäni tarkastelen, miten osallisuuden kolmijakoisen mallin ulottuvuuksia rakennetaan parikeskusteluissa diskursiivisesti: millaisia puhetapoja osallisuuden eri ulottuvuuksista on löydettävissä ja kuinka ne tuotetaan lingvistiksi (ks. esim. Fairclough 1989: 110–111; van Dijk 2012). Tarkastelen parikeskustelujen osallistujien kielenkäyttöä, heidän kielellisissä valinnoissaan rakentuvia osallisuudesta puhumisen tapoja. Analysoin esimerkiksi erilaisia kontrasteja, nimeämisiä ja verbivalintoja, joilla informantit tuottavat diskursseja. Konkreettisen osallisuuden (4.1) analyysissä käytän lisäksi apuna WordSmith Tools -ohjelmapakettia (Scott 2008), jolla tein sanahakuja työhön liittyvistä diskursseista. Esittelen seuraavaksi kutakin osallisuuden ulottuvuutta kuvaavat diskurssit ja niille ominaiset kielivalinnat ja kielenpiirteet. Tarkastelen aineistossa rakentuvia diskursseja suhteessa siihen, miten niissä näkyy yhtäältä kielen merkitys osallisuudessa (ks. tarkemmin luku 2), toisaalta kieleen ja osallisuuteen kiinnittyvät kieli-ideologiat.

4 Osallisuuden ulottuvuuksien diskursiivinen rakentuminen

Tässä analyysiluvussa käsittelem informanttien parikeskusteluissa rakentamia diskursseja osallisuuden eri ulottuvuuksista. Ensimmäisessä alaluvussa 4.1 tarkastelen konkreettista osallisuutta ja siitä puhumisen tapoja: kielivaatimusten diskurssia (4.1.1) sekä kielen ja kontekstin diskurssia (4.1.2). Luku 4.2 sisältää diskurssit abstraktista osallisuudesta eli yhtäältä kielen kokonaisvaltaisuudesta (4.2.1.), toisaalta rajoista ja ulkopuolisuudesta (4.2.2). Lopuksi esittelen solidaarisesta osallisuudesta rakentuvat diskurssit, ja alaluku 4.3 jakaantuu vastavuoroisuuden veloitteen diskurssiin (4.3.1) ja yhteisen hyvän tuottamisen diskurssiin (4.3.2). Analyysissäni osoitan diskurssien lisäksi kullekin osallisuuden ulottuvuudelle tyypilliset kieli-ideologiat, jotka materiaalistuvat diskursseissa (ks. ideologioista tarkemmin luku 2).

4.1 Diskurssit konkreettisesta osallisuudesta

Konkreettisen osallisuuden ulottuvuus sisältää sekä kielen ja työllisyyden yhteyden että kielenoppimisen merkityksen osallisuudessa. Diskurssit konkreettisesta osallisuudesta rakentuvat, kun puhutaan kielivaatimuksista sekä kielen ja kontekstin keskinäisestä riippuvuussuhteesta. Käsittelem ensin alaluvussa 4.1.1 diskurssia, jossa informantit rakentavat kuvaa kieli(taito)vaatimuksista työllisyyden kannalta keskeisenä tekijänä. Alaluvussa 4.2.1 tarkastelen sitä, kuinka konkreettisen osallisuuden diskurssi kietoutuu kielitaitoon, mutta edellisestä diskurssista poiketen kontekstin mukaan määrittynään itsestäänselvyytenä.

4.1.1 Kielivaatimusten diskurssi

Informantit puhuvat paljon työn ja työllistymisen merkityksestä sekä halustaan tehdä töitä ja siten kuulua yhteiskuntaan. Siispä diskurssissa näkyy mahdollisesti osoitus yhteiskunnan asettamiin velvoitteisiin mukautumisesta (Ronkainen & Suni 2019). Diskurssin keskiössä on kuitenkin se, miten kieli vaikuttaa työpaikan saamiseen. Informantit puhuvat kielitaitovaatimuksista, jotka yhtäältä ohjaavat työpaikan saantia, toisaalta jakavat työpaikat kielivaatimusten perusteella hierarkioihin. Esimerkissä 1 informanteilta on kysytty, millaisesta kielitaidosta on Suomessa hyötyä (ks. kysymykset liite 1), jolloin he alkavat pohtia vastausta työllisyyden kannalta.

- (1) mies38_4: -- *I recommend that all of them ((international students)) work on improving their Finnish if they plan on staying. ((tauko)) trying to job hunt, in Finland, or, exist in Finland ((tauko)) no matter what anyone says, requires, a pretty good understanding of Finnish.*
--
nainen36_4: *if you're job hunting while you're in a job, maybe not so much, but.*
mies38_4: -- *but it's, - a non-starter - to not, speak Finnish. -*

Jos-konjunktiolla (*if*) muodostetut lauseet toistuvat aineistossa työn kielivaatimuksista puhuttaessa (muuallakin kuin esimerkiksi 1). Tämä kielivalinta rakentaa kielen ja osallisuuden välistä ehdollista suhdetta, ja puhumisen tapa saattaa ensinnäkin kaiuttaa yhteiskunnassa keskeisenä esiintyvää käsitystä kielen ja työllisyyden merkityksestä integraatiossa (ks. tarkemmin luku 1 ja sen lähteet). Toiseksi se kytkee nimenomaan suomen kielen vaatimuksen osallisuuteen, vaikkakin mies38 ja nainen36 tarkentavat puheensa työn hakemiseen (*job hunt*) eivätkä niinkään työpaikalle. Fokus on siis prosessissa eikä itse työpaikalla tapahtuvassa kielenkäytössä: kun on päästy töihin, kieli ei informanttien mukaan välttämättä ole samassa mielessä yhtä keskeisessä osassa. Seuraavat esimerkit 2 ja 3 osoittavat, kuinka informantit rakentavat edelliseen esimerkkiin verrattuna entistä tarkempaa kuvaa työn ja kielitaitovaatimusten yhteydestä. Kyse ei ole mistä tahansa työstä, eikä kielivaatimus ole kaikkialla sama, vaan erilaisten kielitaitojen tarjoama osallisuuden mahdollisuus työssä jakautuu epätasaisesti:

- (2) nainen32_9: -- *heille on oo koo mennä siivoojana tai jotain --, missä -- ei tarvitaan joku kielitaito (hyvä) --. ja ne, niin kun ihmiset pärjäävät hyvin, joo, koska ei, oikeasti (tarvita sitten) joo mutta jos, haluamme mennä, töihin, ja, minun ammatissa se on pakko, osaa, tietyllä tasolla niin kuin suomee -- ei ole mahdollista että minä pääsen töihin, ilman suomea.*
- (3) nainen39_8: -- *(huomaa se) on todella, tärkeä, kun aina, ehkä, jos haluaa joku työpaika sinä, haluaisi, -- kuitenkin Suomessa on, ehkä työtä, sinä, mene, okei, tommose siivoustyötä -- ehkä, jos pääsee ensin, tuo -- koulutuksia vähä aika, saat heti tuo työ-*

paika mutta ei kuitenkin ehkä, joskus sinä halua joku muu työtä. -- suomen kielitaso on todella tärkeä.

Informantit ovat esimerkkien 2 ja 3 perusteella tietoisia erilaisten töiden tai ammattien kielivaatimuksista. Kielellisesti puhumisen tapa rakentuu *mutta*-konjunktioilla luoduissa kontrasteissa. Esimerkissä 2 nainen³² vertailee töitä sen mukaan, tarvitaanko niissä suomea vai ei. Hän puhuu ensin niin sanotuista sisääntuloammateista, esimerkiksi *siivoojana* toimimisesta, jossa ei hänen mukaansa *oikeasti* tarvitse suomea. Sitten hän kontrastoi siivoojan ammatin omaan ammattiinsa *mutta*-konjunktioilla (*mutta jos haluamme mennä töihin*) ja järjestelee ammatit ryhmiin kielen tarpeen mukaan. Jälkimmäisessä esimerkissä taas nainen³⁹ asettaa yleisen halun työllistyä vastakkain sen kanssa, että päästään itselle mieluisiin töihin. Informantti luo kontrastin työpaikkojen arvojärjestyksen välille. Hän asettaa vastakkain minkä tahansa työn (*joku työpaika -- tommose siivoustyötä*) ja tiettyyn työpaikkaan pääsemisen (*muu työtä*), ja jälkimmäisessä tapauksessa kieli vielä näyttäytyy pääsyn edellytyksenä (*suomen kielitaso on todella tärkeä*).

Esimerkeissä 2 ja 3 ammatit, joissa voi toimia ilman suomea, rakentuvat ei-toivotuina tai ainakin väliaikaisina töinä, ja kyseessä ovat matalapalkka-alan ammatit. On mahdollista, että esimerkeissä kuvastuu paine integraation vaatimuksesta, nopeasta työllistymisestä (Tarnanen & Pöyhönen 2011; Ronkainen & Suni 2019), kuten nainen³⁹ ilmaisee (*saat heti tuo työpaika*). Esimerkeissä rakentuu yksikielisyyden ideologia (esim. Blackledge 2000), jossa tietty kieli kuuluu tiettyyn työhön tai tietylle alalle. Kieli paitsi on vaatimus, myös sulkee pois mahdollisuuden useiden kielten käyttämisestä. Kun kieli jakaa työpaikat joko englanniksi tai suomeksi toimiviksi, ei rinnakkaiskielisyydelle (ks. esim. Strömmer 2017a: 84) tai repertuaaripohjaiselle kielten käytölle (Blommaert & Backus 2012; Dufva 2020; Lehtonen 2021) jää tässä puhumisen tavassa tilaa. Seuraava esimerkki 4 osoittaa, että yhteiskunnan asettamien kieli- ja työllistymisvaatimusten täyttämistä huolimatta voi kokea ulkopuolisuutta.

- (4) nainen^{26_9}: *koska mä olen siivooja. ja, se, vaihtu mun elämää ja mun, personality ((tauko)) huonosti. toivottavasti en itke ((naurahtaa)) nyt ((naurahtaa)) mutta en haluaisin niin kuin ottaa rahaa, toisesta ihmisestä. ja monta ihmisiä täällä, he, kysyvät miksi sä et menet Kelaan. he antavat sinulle rahaa heti. mutta mä en halua.*

Siitä, että on kielitaitovaatimusten saavuttamisesta huolimatta ei-toivotussa työssä, aiheutuu esimerkin 4 informantille epäonnistumisen ja pettymyksen tunteita. Kun tietyt ammatit profiloituvat ei-toivotuiksi, vähäisellä kielitaidolla saavutettaviksi sisääntuloammateiksi, se ei ole ulkomaalaistaustaisten osallisuuden eikä yhteiskunnan kannalta edullista (ks. aiheesta esim. Strömmer 2017b). Useilla tämän tutkimuksen informanteilla on mitä luultavimmin kokemusta siitä, miten kielivaatimukset vaikuttavat työpaikan saamiseen. Harvat informantit kuitenkaan puhuvat työhön liittyvistä

vaikeuksista yhtä omakohtaisesti ja suoraan kuin nainen²⁶ esimerkissä 4. Sen sijaan puhe pysyy usein yleisellä tasolla (esim. *jos haluaa menestyä töissä Suomessa niin, ja arkielämässä kyllä se suomen kieli pitää osata.*). Informantit eivät nosta keskiöön omia kokemuksiaan työn ja kielen yhteydestä, vaan ilmaisevat sitä diskurssissa yleisenä tietona tai jostain muusta epämääräisestä tietolähteestä saatuna. Esimerkiksi mies³⁸ esimerkissä 1 käyttää englannin passiivia vastaavaa rakennetta *if you are job hunting*, jolloin jää epäselväksi, kenen kokemuksesta tai mistä saadusta tiedosta on kyse.

Kielivaatimusten diskurssin rakentumisen yleisenä tietona voi ajatella juontuvan yhteiskunnassa toistuvasta integraatiopuheesta, ja tätä tulkintaa vahvistaa informanttien omien kokemusten kertomisen puuttuminen aineistosta. Toisaalta diskurssin voisi nähdä toisille ulkomaalaistaustaisille suunnattuna, kuten esimerkissä 1, eräänlaisena hiljaisen tiedon välittämisenä töiden kielivaatimuksista (Phillimore ym. 2018; Sahradyan 2022). Diskurssissa informantit eivät siis niinkään keskity negatiivisiin kokemuksiin vaan korostavat kielen ja työn yhteyttä ja suuntautuvat ajassa eteenpäin. Esimerkissä 1 katse on kohdistettu eteenpäin kehittyvällä uralla koulutuksesta tulevaisuuden työelämään. Toiveet tietynlaisesta työstä (esimerkki 3) suhteutuvat aikaan, kun informantti ensin esittelee nykyisen tai aiemman tilanteen ja kontrastoi sen suomen oppimiseen ja siten tulevaisuuden toivottuun tilanteeseen. On kuitenkin pidettävä mielessä, että ulkomaalaistaustaisilla on erilaiset mahdollisuudet työskentelyyn ja kielenoppimiseen esimerkiksi ulkomaalaisstatuksensa perusteella (esim. Sahradyan 2022: 53). Siten heillä on myös erilaiset mahdollisuudet suuntautua tulevaisuuteensa Suomessa (Petäjaniemi 2022: 68).

4.1.2 Kielen ja kontekstin diskurssi

Kielen ja kontekstin diskurssi on jatkumoa kielivaatimusten diskurssille, mutta toisin kuin edellisessä alaluvussa 4.1.1, kytkös on kielen ja kontekstin välillä, ei kielen ja työn. Diskurssissa osallisuus ja kielitaito – etenkin kielen oppiminen – kiinnittyvät kielen käyttökontekstiin. Kun informanteilta kysyttiin halusta käyttää jotakin kieltä enemmän tai oppia jotain kieltä paremmin, vastauksena oli lähes aina suomen kieli.⁷ Diskursiivisesti merkittävää on, että suomen kielen käyttämishalua ei välttämättä perustella ollenkaan, vaan *suomi-* tai *suomen kieli-*vastausten mieluummin annetaan ymmärtää olevan ilmeisiä (*of course Finnish comes always; for obvious reasons; tietysti*). Toinen vaihtoehto on, että vastaus perustellaan yksinkertaisesti kontekstilla (*asun -- Suomessa; täällä; tällä hetkellä; täällä Suomessakin; kun minä olen Suomessa; kun asun Suomessa*) (ks. kielestä ja kielitaidon merkityksestä kiinnittyneenä tiettyyn ajankohtaan Lehto 2018). Suomen kieli siis yhdistetään nykyiseen aikaan ja paikkaan, konkreettiseen arkiympäristöön, Suomeen (ks. aiheesta Lehto 2018). Suomen kielen itsestäänselvyyttä lisäksi normitetaan, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

7 Muutoin vastaukset koskivat lähinnä oman ensikielen käyttämistä, kun taustalla oli huoli sen säilymisestä tai siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle.

- (5) nainen31_10: *minulle se on suomea. ((tauko)) koska mä en ikinä puhu suomea. tai, ei ei en ikinä mutta, ei niin paljon. ja asun -- Suomessa ja, se on ehkä vähän, outoa etten puhu.*

Nainen31 arvottaa omaa suomen kielen käyttämättömyyttään (*vähän, outoa etten puhu.*) ja suhteuttaa normituksen paikkaan, Suomeen (*asun Suomessa*). Esimerkki 5 samoin kuin vastausten perustelemattomuus ja kontekstikytkös yleensä näyttävät rakentavan diskurssia kielen luonnollistuneesta ja itsestäänselvästä merkityksestä tietyssä kontekstissa. Tämä on kansallisvaltioaatteelle tyypillinen ideologia: näkemys yhtenäisestä kansalliskielestä ja -valtiosta sekä kansasta muokkaa käsityksiä kielestä ja sen arvosta (Blackledge & Creese 2010). Kun puhutaan halusta oppia suomea Suomen kontekstissa, informantit siis normittavat kielen, kansan ja valtion yhteyttä osallisuuden kannalta – mahdollisesti ulkoa tulevien mallien ja ideologioiden mukaisesti (ks. kansallisvaltioideologiasta esim. Blommaert & Verschueren 1998; Blackledge & Creese 2010: 181; Blommaert ym. 2012).

Kieli voi edellä kuvatun normituksen lisäksi yksinkertaisesti olla informanttien näkökulmasta käytännön sanelemana osallisuuden avain ja siinä mielessä kytköksissä kontekstiin. Tämä näkökulma tulee esiin, kun perustelu halulle käyttää suomea enemmän sekä osata sitä paremmin on oman taitotason nostaminen tai jonkin kielen osa-alueen parantaminen. Parikeskusteluissa informantit käyttävät perusteluina oppimista (*että, oppis paremmin; to learn it; aina kun käyttää sitä kieltä voi parantaa sitten sitä kielen taitoa*) ilman että avaavat vastaustaan enempää. Jotkut informantit eksplikoivat kielen oppimisen ja kielitaidon parantamisen yhdistyvän kontekstiin (esim. *ainakin nyt kun asun Suomessa*). Esimerkkejä kielen puutteellisen osa-alueen parantamisesta taas ovat: *haluaisin, kirjoittaa paremmin suomea; vois vaikka, lukeakin niinko arjessa, enemmän suomeksi.*

4.2 Diskurssit abstraktista osallisuudesta

Abstrakti osallisuuden ulottuvuus yhdistyy sosiaaliseen kanssakäymiseen ja sitä myötä kuulumisen tunteeseen (esim. Cunningham & King 2018; Pöyhönen ym. 2019). Abstraktissa osallisuudessa kielellisillä käytänteillä on roolinsa, kun puhutaan arkipäivän osallistumisesta ja vuorovaikutuksesta (esim. Ikkänen 2017; Intke-Hernandez 2020). Ensimmäisen alaluvun (4.2.1) diskurssi koskee osallisuuden sosiaalista puolta, jossa kielen merkitystä osallisuudessa ei yksilöidä johonkin tiettyyn elämänalueeseen vaan korostetaan kielen kokonaisvaltaisuutta yhteiskuntaan mukaan pääsyssä. Toisessa alaluvussa (4.2.2) rajojen ja ulkopuolisuuden diskurssi puolestaan rakentuu sellaisten yhteiskunnassa elävien ideologioiden ja toimintatapojen pohjalle, joissa osallisuus tai ulkopuolisuus ilmenee yhtäältä rajojen vetämisestä ja toisaalta mukaan ottamisena kielen välityksellä (esim. Davis & Nencel 2011).

4.2.1 Kielen kokonaisvaltaisuuden diskurssi

Parikeskusteluissa informantit rakentavat kuvaa siitä, mikä merkitys kielellä on kuuluvuuden tunteen saavuttamisessa. Eräs informantti puhuu kielestä merkityksellisenä jo yksistään olemassaolon kannalta (*to exist in Finland*), toinen korostaa kieltä integraation täydellisyyden osoituksena (*to be fully integrated in the society*). Aineistossa informantit itse käyttävät suhteellisen vähän *integraatio*-käsitettä. Se jää usein maininnan tasolle, eikä sen merkitystä tai sisältöä avata. Tämä voi osaltaan kertoa siitä, kuinka integraation tärkeyttä suomalaisessa yhteiskunnassa kyllä usein korostetaan, mutta sen näkyviksi merkeiksi nimetään usein vain kieli ja työllisyys (ks. tarkemmin luku 1), eikä puhuta niinkään kuuluvuuden tunteen saavuttamisesta. Seuraavat esimerkit 6 ja 7 havainnollistavat tarkemmin, miten informantit rakentavat kielellä saavutetun kuuluvuuden tunteen merkitystä omassa arjessaan:

- (6) nainen26_9: -- *kun ((tauko)) me asumme täällä nyt ((tauko)) ilman suomen kieltä -- emme voi, - jatkaa meidän elämä.*
- (7) mies_24_11: *mul on, semmonen fiilis mitä vähintään vaaditaan kaikkialla Suomessa on se et sä puhut sitä suomen kieltä, niinku natiivi. -- voi olla -- että täällä pärjää ehkä niinku iha, ihan semmosella ((tauko)) kielellä mikä on niinku opittu aikuisiällä, - - (mul) on tullu vaan semmonen olot, olo ja fiilis ja semmonen ((tauko)) käsitys, -- että kaikkialla tarvitaan, vähintään suomea, --*
--
mies_24_11: *suomalaisen, suomalaisen tasolla puhuva suomen kieltä.*
--
mies_24_11: *ei kukaan, kukaan ei sano sitä. mutta, kaikki vaatii sen.*

Esimerkissä 6 nainen26 kytkee kielen ja kuulumisen kontekstiin (*täällä nyt*) ja esittää kielen elämän edellytyksenä. Informantit rakentavat siis kielen merkitystä *elämän* kannalta kokonaisuudessaan, mutta eivät osaa määritellä, mistä merkitys tarkkaan ottaen kumpuaa (*on, semmonen fiilis; kukaan ei sano sitä mutta kaikki vaatii sen*). Kielen merkityksen kattavuutta kuvataan nimenomaan *elämä*-sanalla, joka sisältää kaikenlaiset jokapäiväiset tilanteet, eikä sen merkitys rajoitu vaikkapa ainoastaan työkontekstiin. Kieli voi näyttäytyä elämään osallistumisen esteenä (*emme voi jatkaa meidän elämä*) tai mahdollistajana (*auttaa kehittämään elämän eteenpäin*). Toisaalta kieli voi kuuluvuuden tunteen saavuttamisen näkökulmasta näyttäytyä parikeskusteluissa vaatimuksena (*suomen kieli pitää osata Suomessa*), jolloin arjessa (*oikea elämä Suomessa*) muiden kielten osaaminen arvotetaan vähemmän tärkeäksi (*ei ole merkittävää*).

Mies24 puhuu esimerkissä 7 kielen merkityksestä Suomessa kielitaidon näkökulmasta, ja kielitaidon tarve kattaa hänen selostuksessaan eri tilanteet ja kontekstit (*kaikkialla Suomessa; kaikkialla*). Hän lisäksi määrittelee tarvittavan kielitaidon rajatun min kuin useimmat muut parikeskusteluihin osallistuneet. Keskusteluissa puhutaan

kyllä kielitaidon korkeasta tasosta esimerkiksi työpaikan asettamien vaatimusten yhteydessä (ks. tarkemmin alaluku 4.1.1), mutta natiivitasoisen suomen vaatimusta ei mainita. Esimerkissä informantti kuitenkin nimeää tarkasti, mikä merkitys kielellä on osallisuudessa, kun hän määrittelee vaatimukseksi kielen osaamisen tason (*suomalaisen tasolla; puhut sitä -- niinku natiivi*). Samalla hän rajaa ulkopuolisiksi sellaiset puhujat, jotka puhuvat suomea hänen määritelmästään poikkeavalla tavalla. Ideologiaa natiivipuhujan ensisijaisuudesta on laajasti kritisoitu (esim. Doerr 2009; Bonfiglio 2010), mutta silti aineistossa näyttäätyy ideologia tietynlaisen suomen kielen ensisijaisuudesta Suomessa. Ideologia kietoutuu yhteen aiemmissa maahanmuuttoa ja kieltä koskevissa tutkimuksissa tehdyn havainnon kanssa, jonka mukaan maahanmuuttajien tapa puhua suomea ei tavalla tai toisella täytä ”oikeanlaisen” suomen kriteerejä (Niemelä 2020 ja lähteet).

4.2.2 Rajojen ja ulkopuolisuuden diskurssi

Tässä alaluvussa kielen merkitys osallisuudessa tarkentuu kielen tarjoamaksi pääsyksi erilaisiin paikkoihin sekä pääsyn epäämiseksi. Diskurssissa abstrakti osallisuus rakentuu siten, että informantit kuvaavat sitä rajoina ja ulkopuolelle jäämisenä, eksklusiona. Kuulumiseen ja ulkopuolisuuteen kiinnittyy se, kuinka yhteisöissä ja jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa ilmenevät rajojen rakentaminen, ylläpitäminen ja vartioiminen. Rajat, kuuluminen ja yhteisö ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa, ja tässä kuulumisen ilmenemismuodossa on keskeistä se, tuntevatko maahanmuuttajat tullessaan hyväksytyiksi ja tervetulleiksi (Davis & Nencel 2011: 470). Mies23 korostaa esimerkin 8 aluksi kielen merkitystä elämässä (*merkitsee - ihan kaikkea*) ja hahmottelee sitten kuulumista erilaisina osa-alueina, joihin tullaan informantin mukaan osalliseksi kielellä:

- (8) mies23_7: ja minä voin sano että, kieli merkitsee minulle, ihan kaikkea. niin, kielellä mä saan, ystäviä, mä saan käyä koulussa saan työpaikka -- kielellä pääsen harrastukseen, ja ihmiskunta sosiaaliseen ((tauko)) paikkoihin, kielellä voi päästä ilman kieltä, ei voi, päästä niihin, ja siihen. ((tauko)) eli, kieli merkitsee minulle, tosi paljon ja kaikkea.

Mies23 kuvaa, kuinka hän saa kielen osaamisen ansiosta erilaisia positiivisia asioita itselleen (*ystäviä, koulu, työpaikka*), ja kieli toimii keinona ylittää rajoja. Informantti pääsee erilaisiin yhteisöihin tai paikkoihin, joissa tavoiteltavat asiat ovat saatavilla. Lisäksi informantti viittaa suoraan sosiaaliseen kanssakäymiseen ja suhteisiin, ja sosiaaliset suhteet hän itse asiassa eksplikoi paikkana tai sosiaaliset suhteet mahdollistavana paikkana (*sosiaaliseen paikkaan*). Informantti siis kuvaa pääsyä osalliseksi erilaisiin tilanteisiin ja suhteisiin (*harrastuksen, ihmiskunnan*), joiden rajat hän tekee diskurssissa näkyviksi. Kaikilla informantin mainitsemilla tilanteilla tai paikoilla ei ole konkreettisia rajoja, mutta diskurssi rakentuu rajojen ylittämisenä kielen avulla. Kieli näyttäätyy rajatun puhujajoukon hallussa olevana, mikä toistaa aiempien tutkimusten havaintoja sosiaalisten rajojen vetämisestä niin, että usein kielenpuhujuiden piiristä

suljetaan ulos nimenomaan maahanmuuttajataustaiset henkilöt (Ruuska 2020 ja lähteet; Ganuza & Rydel 2023). Seuraava esimerkki 9 jatkaa diskurssia rajoista siitä näkökulmasta, kuinka pääsy osallisuuteen voi estyä.

- (9) nainen31_10: *like it connects, people. -- it makes a society like you have something in common. you have the same, let's say codes. -- you understand the deeper meaning ((toinen informantti on hetkeä aiemmin käyttänyt sanontojen ymmärtämisestä esimerkkinä)). which kind of gives a connection, and ((tauko)) well what can I say like language transports culture also. -- if you don't speak the language of the country where you live, or not that well, it- you'll always be an outsider. even if in Finland you can get by with English and it's fine. -- but ((tauko)) you don't really get, to be a part of, the society. like that's the feeling i sometimes have nowadays that ((tauko)) I live here, but I'm not part -- of the whole (thing).*
-
- nainen37_10: *mutta sitten et, koskaan niin kun, pääse ((tauko)) jotenki niin kun, osallistumaan tiiäkkö niin kun, ihmisenä,*
-
- nainen37_10: *pystyy rakentamaan niin pieni alue että, ei niin kun, laaja-alaisesti, sillain niin kun.*

Kuuluminen ole ainoastaan subjektiivista tunnetta siitä, että on kotonaan tietyissä paikassa. Kyse on pikemminkin ihmisten tekemistä jaotteluista, joissa rakentuvat ihmisten käsitykset tietyn yhteisön jäsenyydestä. (Yuval-Davis 2006.) Ekskluusio ja rajat siis rakentuvat jokapäiväisissä kohtaamisissa, ja niiden luominen on usein tiedostamatonta (Davis & Nencel 2011). Esimerkissä 9 nainen31 puhuu kielestä ihmisiä yhdistävänä: ei vain kommunikoinnin vaan abstraktimman jaetun ja yhteisen kuuluvuuden näkökulmasta (*something in common*). Hän jatkaa kuvailemalla niitä yhteyksiä ja tapoja, joilla kieli toimii avaimena yhteisöön (*same -- codes; understand deeper meaning*). Kieli näyttäytyy esimerkissä 9 pääsynä yhteisöön, kun se mahdollistaa yhteisössä mukana olemisen kielellä saavutetun ymmärryksen kautta. Tämä ymmärrys ei ole vain tiedonvälitystä vaan kulttuurista ja yhteyksiä luovaa, jolloin ymmärrys antaa mahdollisuuden tulla osalliseksi ei ainoastaan materiaalisesta maailmasta vaan myös inhimillisestä elämästä (*pääsee -- osallistumaan ihmisenä*). Nainen31 ja nainen37 käyttävät rajojen ylittämistä kielen avulla samamerkityksistä verbiä (*get; päästä*) kuin mies23 edellisessä esimerkissä 8. Tutkimuksissa, jotka ovat käsitelleet yhteisöjen rajoja esimerkiksi kielenpuhujia kategorisoimalla, rajoja ovat olleet vetämässä muut yhteisön jäsenet (ks. esim. Ruuska 2020; Hippi & Lehto 2023) Tässä tutkimuksessa rajojen ylläpitäjänä näyttäytyy informanttien kuvaamana ainoastaan kieli, muiden yhteisön jäsenten osuutta ei voi aineiston perusteella varmasti tietää.

Osallisuus jää esimerkin 9 informanttien mukaan tavoittamattomiin, jos kieltä ei hallitse. Silloin ei nimittäin kykene jakamaan yhteisön kielessä välittyvää ymmärrystä

asioista. Informantit kuvaavat ulkopuolisuutta rajojen ylittämisen vastakohtana (*ei pääse osallistumaan*) sekä nimeävät kieltä osaamattomat ulkopuoliseksi (*outsider; not part of the whole team*). Useat informantit puhuvat eri parikeskusteluissa syvemmän ymmärryksen merkityksestä ja koettavat hahmotella sitä nimeämällä erilaisia ymmärryksen osa-alueita. Informantit puhuvat monenlaisesta tiedon saamisesta *Suomesta ja yhteiskunnasta* sekä ymmärryksenä siitä, *mitä tapahtuu ympärillä*. Informantit kuvaavat kielenkäytön tasoja, joilla osallisuus rakentuu: tärkeyttä *osallistua keskusteluihi, ja pystyä käyttämään ja ymmärtämään vivahteita, huumoria, vitsejä ja sanontoja*. He voivat lisäksi ilmaista kielessä välittyvän osallisuuden puuttumisen ikään kuin epä-määräisenä ymmärryksenä, josta he kokevat jäävänsä ulkopuolelle. Toisin sanoen ekskluusio näyttätyy laaja-alaisena yhteiskunnasta ulos jäämisestä ilman kieltä (*there are many things that we don't catch*).

Kieli voi edellä kuvatun lisäksi vaikuttaa ulkopuolisuuden tunteeseen yhteiskuntaa pienemmässä ja intiimimmässä yhteisössä, perheessä. Tällaista ulkopuolisuuden diskurssia käsittelemme tämän alaluvun kahdessa viimeisessä esimerkissä 10. Esimerkissä informantit muistelevat aikaa, kun olivat juuri tulleet Suomeen.

(10) nainen26_9: -- *kun mä olin ((tauko)) hänen, - perheen kanssa, en ymmärtänyt mitään, sitten, mä tuntiin että mä, olen heidän kanssa, mutta, mun pää on, joku erilaisessa paikassa. ja se oli tosi, tosi vaikea kokemus. mutta ((tauko)) nyt kun osaan, kun yritän, sitten se, se tuntuu parempi ja mä tiedän että he, he tykkävät mua. mutta ((tauko)) kun mä, en vois puhua mitään, mä ajattelin myös, se oli typerää mutta mä ajattelin että he eivät, tulevat tykkää ((tauko)) mua. - ei koskaan. ei ikinä. koska mä, olen niin kuin ((tauko))*

nainen32_9: *joo. ulkopuolinen. ((naurahtaa>))*

--

nainen32_9: -- *joo jos, täällä on niin kun, semmonen kokemus et tuntee joo sinä et osaa suomea ja sinä, ((tauko)) aina jää, ulkopuoliseksi -- sitten ulkomaalainen (ja olen)*

Esimerkissä 10 informantit kertovat ulkopuolisuuden kokemuksista, jotka koskevat suomen kielen taidon puuttumista. Nainen32 puhuu yleisesti suomalaisesta yhteisöstä ulos jäämisestä, nainen26 puolestaan kertoo kokeneensa itsensä henkilöksi, jota ei hyväksytä osalliseksi joukkoon, tässä tapauksessa perheeseen. Kielettömyys sulkee informanttien mukaan ulos ryhmästä ja ihmissuhteista (*toisessa, maailmassa; ulkopuolinen; ulkopuoliseksi*), ja nainen26 kokee kielettömyyden ikään kuin paikkana (*pää on joku erilaisessa paikassa, toisessa maailmassa*). Informantit rakentavat yhdessä diskurssia siitä, kuinka ilman kieltä leimautuu erilaiseksi kuin muut ryhmän jäsenet (*ulkomaalainen*) ja tuntee itsensä ei-toivotuksi (*he eivät tulevat tykkää mua*). Nainen26 ilmaisee tiedostavansa, että kielen ja hyväksynnän saamisen välinen yhteys on tässä tapauksessa hänen oman mielensä tuote (*se oli typerää*). Silti kieli näyttää avanneen pääsyn ryhmään, jolloin oma kuuluvuuden tunne on muuttunut (*nyt kun osaan -- se tuntuu parempi*).

4.3 Diskurssit solidaarisesta osallisuudesta

Kuten konkreettisen ja abstraktin osallisuuden kohdalla, myös solidaarisen osallisuuden tapauksessa parikeskusteluissa hahmottuu kaksi puhumisen tapaa. Niistä ensimmäinen, vastavuoroisuuden veloitteen diskurssi (4.3.1), käsittelee sitä, miten kieli näyttäytyy velvollisuutena ja solidaarisuutena – osoituksena halukkuudesta olla osa yhteisöä. Luku eroaa kielivaatimusten diskurssista (4.1.1) siinä, että informantit eivät erittele veloitetta työllisyyteen eivätkä siten integraatioon kytkeytyväksi, vaan kyse on yleisestä veloitteesta opetella kieltä. Yhteisen hyvän tuottamisen diskurssissa (4.3.2) informantit taas kuvaavat, miten kieli luo ihmisten välisiä suhteita arkisessa kanssakäymisessä. Solidaarisen osallisuuden diskurssit eroavat abstraktin osallisuuden diskursseista siinä, että osallisuus näyttäytyy tavalla tai toisella yhdessä rakennettuna ja vastavuoroisena.

4.3.1 Vastavuoroisuuden veloitteen diskurssi

Kun puhutaan maahanmuuttajien integraatiosta ja kotoutumisesta kaksisuuntaisena prosessina, korostetaan molempinpuolisuutta: sekä maahanmuuttajien että kantaväestön yhteistä vastuunottamista integraatiosta ja kielenoppimisesta (ks. esim. Grzymala-Kazłowska & Phillimore 2018; Phillimore ym. 2018; Harju-Autti 2022; Sahradyan 2022). Informanttien keskusteluissa osallisuus ei kuitenkaan näyttäytyä niinkään kaksisuuntaisena, vaan informantit korostavat omaa osuuttaan. Diskurssissa painottuu maahanmuuttajan velvoite opetella kieltä Suomessa tai kulloisessakin asuinpaikassa yleensä. Vastavuoroisuuden veloitteen diskurssissa osallisuutta rakennetaan kuvaamalla omaa kielen oppimisen velvollisuutta norminmukaisena ja puhumalla oikeanlaisista toimintatavoista liittyä yhteisöihin kielen avulla. Seuraavissa esimerkeissä 11 ja 12 tulee näkyville edellä kuvatun kaltainen velvollisuus.

(11) nainen32_1: -- jos asut maassa (sinun -), pitäisi, osata -, sen kieltä koska muuten miksi asut siellä. -- olisi ((tauko)) kiva koska - se, sanoo niin paljon, siitä maasta ja kulttuurista ja kaikesta --.

(12) nainen 49_5: -- siis en voi kuvitella että ((tauko)) asun jossakin ja en ((tauko)) ei edes yritä ((naurahtaa)) opiskela kieltä, ainakin vähän siis. ((naurahtaa))
nainen 35_5: joo siis joku, joku perustason aina, vaativa (että) sitä tarvii (että), (selviää mutta) - mä en osaa, kuvitella että mä asuisin täällä, ja en osaisi suomea.

Esimerkeissä 11 ja 12 kielen opettelematta jättäminen kyseenalaistetaan, eikä se ole informanteille edes vaihtoehto (*miksi muuten olet siellä; en voi kuvitella; en osaa kuvitella*). Kieli ja sen oppiminen rakentuvat itsestäänselvyytenä, jota ei kuitenkaan perustella työllistymisellä, kouluttautumisella tai muilla arkisen elämän seikoilla – ainakaan suoraan. Taustalla vaikuttaa sen sijaan olevan jonkinlainen vastavuoroisuuden

velvoite, kuten eräs informantti sanoo: *et sä vaan voi, mennä johonki ja olla puhumatta sitä kieltä. -- jos sä haluat niinku asua siellä. niinku vakituisesti.* Nainen32 esimerkissä 11 täydentää kuvaa selittämällä, kuinka kielen opettelu on kulloisenkin olinpaikan, yhteisön, opettelua (*se sanoo maasta ja kulttuurista ja kaikesta*). Kun puhutaan osallisuudesta kielen välityksellä kielenpuhujien tai kansalaisten yhteisöön, ei voida välttyä taustalla elävistä kieli-ideologioista. Diskurssiin vastavuoroisuuden velvoitteesta kiinnittyy ideologia kielen, kansan ja paikan yhteydestä osallisuudessa (esim. Blommaert, Leppänen & Spotti 2012; Niemelä 2020). Informantit tahtovat osoittaa haluaan kuulua yhteisöön olemalla itse aktiivisia ja opettelemalla yhteisön kieltä. Toisinaan informantit kuitenkin kertovat, kuinka odotukset tulevat ulkopuolelta, kuten seuraavat esimerkit 13 ja 14 havainnollistavat.

- (13) nainen52_11: *-- se kieli on, tosi merkittävä ja, erityisesti jos -- jos on pieni paikkakunta kyllä, (eli) tuntuu että, -- alueen asukkaidet odottavat että, sinä ulkomaalaisena, se on pakko niin kun, perusasiat tai, kaikkien vähin asia mitä ((tauko)) täytyy tehdä, on, mies24_11: oppia sitä kieltä.*
- (14) nainen52_11: *eli, jotenkin tuntuu että vaikkapa puhutaan siitä että, englanti -- mutta, se on vähän niin kun se alkuvaihe. -- mutta sitten vasta sen jälkeen, kyllä halutaan että ihminen, tai ulkomaalainen, oppia puhuu vaikkapa huono suomen kieltä mutta, jonkin verran,*

Esimerkeissä 13 ja 14 nainen52 kuvaa muiden odotuksia siitä, miten maahanmuuttajan tulisi toimia kielenoppimisessa. Hän nimeää odotuksen asettajat välillä tunnetuiksi ja tietyiksi henkilöiksi ilmaisemalla diskurssissa tekijän (*alueen asukkaidet odottavat*). Toisaalta nainen52 jättää välillä tekijän epämääräisiksi käyttämällä passiivimuotoista ilmaisua (*kyllä halutaan*). Informantit kuvaavat esimerkissä 13 kielen oppimisen velvoitetta välttämättömytenä (*se on pakko; kaikkein vähin asia mitä täytyy tehdä*), joka kohdistuu nimenomaan tiettyyn nimettyyn ryhmään, ulkomaalaiseen (*sinä ulkomaalaisena; ihminen tai ulkomaalainen*). Lisäksi vastavuoroisuuden velvollisuus näkyy pakkona osoittaa ainakin pyrkimystä saavuttaa tietyn tasoinen kielitaito (*perusasiat; vaikkapa huono suomen kieltä mutta, jonkin verran*). Yhteisöjen rajojen olemassaolo ja niiden vartiointi esimerkiksi kielitaitoa normittamalla (Davies & Nencel 2011) tiedostetaan parikeskusteluissa. Osallisuus kiinnittyy velvollisuuteen toimia kielellisten normien mukaisesti, ja informantit osoittavat rakentamissaan diskursseissa halukkuutta mukautua yhteiskunnan normiin ja toimia kielen, kansan ja paikan ideologian mukaisesti (ideologiasta esim. Blommaert ym. 2012). Esimerkissä 15 informantit itse asettuvat normin valvojiksi.

- (15) nainen 36_4: *I'd say it's super important to speak the language of the country you live in.*
--
mies 38_4: *- that's just common decency.*

213 KIELI JA OSALLISUUDEN ERI ULOTTUVUUDET SUOMESSA
ASUVIEN ULKOMAALAISTAUSTAISTEN DISKURSSEISSA

nainen 36_4: *yeah. even if all you do is survival - level of the language.*
--
nainen 36_4: -- *they ((Finnish company)) had a lot of foreigners come in, who didn't really have time -- and -- need to study Finnish, -*
mies 38_4: *there was a huge population of people who never learned.*
--
mies 38_4: *yeah I I knew some -- who just didn't just -*
nainen 36_4: *I knew some who actively didn't. yeah. which, from, - my point of view was just a little rude*
mies 38_4: *it's weird, yeah.*
nainen 36_4: *it's very.*
mies 38_4: *I don't have to so I won't.*
nainen 36_4: -- *I don't know there's a bit of it that feels like - it's ((tauko)) snobby almost. --*

Nainen36 ja mies38 osoittavat esimerkissä 15 halunsa opetella kieltä ja siten olla osa yhteisöä, mutta samalla he odottavat samanlaista toimintaa muilta. Esimerkki koskee informanttien odotuksia itseään kohtaan, kun he kuvaavat kielen oppimisen merkitystä (*super important*). Toisiin ulkomaalaistaustaisiin kohdistuvat odotukset puolestaan näkyvät diskurssissa normituksena ja paheksuntana. Mies38 ja nainen36 rakentavat diskurssia kertomalla tilanteista, joissa ulkomaalaistaustaiset itsestä etäännytetty "muut" (*foreigners, huge population of people, someone*) valitsivat olla käyttäytymättä kielellisesti vastavuoroisesti. Informantit asettavat vastakkain sen, mitä he itse tekevät osallisuuden edistämiseksi ja mitä muut taas jättävät tekemättä.

Informantit rakentavat diskurssia myönteistä itsen esittämistä käyttämällä (Wagner & Wodak 2006), kun he puhuvat omasta tavastaan toimia yhteiskunnan kannalta suotuisasti. Samalla he luovat kontrastin muihin ulkomaalaistaustaisiin nähden, jotka puolestaan esitetään diskurssissa kielteisesti. (ks. aiheesta *positive self-presentation* ja *negative other-presentation* esim. Reisigl & Wodak 2001; Wagner & Wodak 2006.) Tällaiset kontrastit näyttäytyvät aineistossa ensinnäkin nimeämällä *muuta* edustamaan joku tuttu henkilö (*some; minun työpaikassa on tyttö -- hän ei halua opiskella mitään*), tai ihmisryhmä (*venäläiset; French people*), joka ei opetellut suomea tai kulloisenkin asuinmaan kieltä. Toiseksi mies38:n ja nainen36:n omat pyrkimykset vastavuoroisuuteen kontrastoituvat paheksuntana (*rude, weird, snobby*) niitä ulkomaalaistaustaisia kohtaan, jotka eivät tehneet sitä säädyllistä vastapalvelusta (*common decency*), että olisivat opetelleet suomen kieltä.⁸

8 Molemmat informantit osaavat suomea, mutta he valitsivat haastattelun kieleksi englannin, jolla he mielestään pystyvät käymään keskustelua sujuvammin. Se on myös informanttien yhteinen kieli ja heidän kotikielensä ja siten luonteva valinta parikeskustelun kieleksi (ks. informanttien taustoista tarkemmin luku 3).

4.3.2 Yhteisen hyvän tuottamisen diskurssi

Yhteisen hyvän tuottamisen diskurssi kuvaa sitä, miten eri kielten käyttö vaikuttaa ihmisten välisiin suhteisiin. Diskurssissa keskeistä on näkemys, jossa pelkästään tietyn kielen käyttö voi luoda arkiseen kanssakäymiseen positiivista sävyä. Tässä aluvuossa ei ole kyse vastavuoroisesta osallisuudesta, jota tuotetaan nimenomaan suomen kieltä tai tietyn alueen kieltä käyttämällä. Mikä tahansa kieli voi näyttäytyä osallisuutta edistävänä, vaikkakin nainen32 esimerkissä 18 nimeää englannin esimerkkinä kielestä, joka ei kannusta vastavuoroisuuteen kielenkäytössä (*kaikki vain odottaa että osaat englantia*). Läheskään aina kieltä ei informanttien mukaan opetella ja käytetä siksi, että sillä saataisiin välineellistä hyötyä. Sen sijaan informantit havainnollistavat, miten kieli voi toimia sosiaalisten suhteiden luoja ja ylläpitäjänä, kuten seuraavat esimerkit 16–18 osoittavat.

- (16) nainen52_11: -- *jotenkin tuntuu täällä että silloin kun olin puhunut espanjaa, kun tai joku, kollega, tervehtii espanjaksi, sillä tavalla että haluaa vähän sellaista hauska juttu tai sellaista läheisyyttä, ei, se vaikutus, ihmisiin, se on sellainen positiivinen sellainen iloinen.*
- (17) mies23_7: -- *joskus tulee ((tauko)) hauskaakin niistä kielistä. esimerkiksi ((tauko)) mä osaan ((tauko)) (jopa) pari, sanaa, ruotsin kieltä, niin, joskus, ruotsalaisille kavereille, mä (puhun kyllä), suomen kieltä, mutta joskus mä, vaan heidän että tack. se vaan -- joku hauska juttu että, (ne sanoo) mä (osa -) tack -.*
- (18) nainen32_1: *ja sitten on, ihmiset tykkäävät siitä jos osaat, heidän kieltä.*
 nainen37_1: *joo, aina.*
 nainen32_1: *se on ((tauko)) no paitsi jos, osaat englantia koska, ((nauraa)) Amerikassa esimerkiksi, se on, sellainen luonnollinen asia että kaikki vain odottaa että osaat englantia, <nauraa> mutta muualla, Euroopassa jos matkustat ja osaat, maan kieltä se on ((tauko)) tosi hyvä.*
 H: *mm. se on, varmaan totta.*
 nainen32_1: *joo, varmaan ihmiset suhteutuvat, sinuun, erilaiseksi, jos osaat, ainakin vähän*
 nainen37_1: *joo.*
 nainen32_1: *tai yrität sanoa jotain tai puhua.*
 nainen37_1: *joo, ehkä semmonen positiivisemmin.*

Esimerkeissä 16, 17 ja 18 solidaarisuutta ja vastavuoroisuutta tuodaan esille suhteiden solmimisena siten, että kielillä luodaan hyvää henkeä ja siten vastavuoroista osallisuutta. Kieli ei ole ainoastaan väline yhteiskunnan konkreettisiin toimiin tai vaikkapa asiointiin, vaan se edustaa päivittäisessä vuorovaikutuksessa jaettava yhteistä hyvää (*hauska juttu, positiivinen, iloinen*). Kielellinen leikkittely (*hauskaa, hauska juttu*) tai muutaman sanan osaaminen toimii muita osallistavana. Diskurssissa ei puhuta suomesta vaan useista kielistä, joilla saadaan aikaan positiivista ilmapiiriä. Kielet voivat olla informanttien

ensikieliä (*espanjaa*) tai muita heidän osaamiaan kieliä (*ruotsin kieltä; maan kieltä*). Informanttien puhettavassa yhdistyvät osallisuus ja monikielisyyden ideologia (monikielisyydestä Suomen kontekstissa Blommaert ym. 2012 toim.): osallisuutta voidaan saavuttaa useilla eri kielillä ja kielten osittaisillakin resursseilla (Lehtonen 2021 ja lähteet). Vaatimuksena ei ole täydellinen kielitaito vaan pikemminkin erilaiset kielen fragmentit (*tervehdii espanjaksi; pari sanaa; ainakin vähän; yrität jotain puhua*), jotka yksistään jo riittävät ihmisten välisten suhteiden ja osallisuuden syntymiseen.

Informantit näkevät kielen tässä puhettavassa tietynlaisena kohteliaisuutena tai hyvän tahdon eleenä, jolla voi vaikuttaa ihmisten suhtautumiseen (*ihmiset tykkäävät, positiivinen*) ja edistää osallisuuden ilmapiiriä. Kielellä voidaan luoda *läheisyyttä*, kuten nainen⁵² esimerkissä 16 sanoo. Sillä on myös hänen mukaansa tietynlainen kyky muokata ihmissuhteita (*vaikutus ihmisiin*) positiiviseen suuntaan. Phillimoren ym. (2018) sanoin sijoitetaan universaaliin pottiin, josta voi saada yhteistä hyvää. Phillimore ym. (2018) kuvaavat maahanmuuttajien osallisuutta Alankomaiden kontekstissa ja kertovat toimintatavasta, jossa osallisuutta tuotetaan ”yhteiseen pankkiin” odottamatta välttämättä suoraa ”takaisinmaksua”, eli osallisuus on ikään kuin solidaarisuuden muoto. Phillimore ym. (2018) kirjoittavat vastavuoroisuudesta ja kaksisuuntaisuudesta suhteessa integraatioon, mutta heidän käsittelynsä koskee vastavuoroisuutta maahanmuuttajien välillä, eikä ota huomioon vastavuoroisuutta niin sanotun kantaväestön ja maahanmuuttajien välillä. Tässä tutkimuksessa informantit eivät ilmaise vuorovaikutuksen toista osapuolta tarkasti, mutta vastavuoroisuutta ei ole syytä rajata ulkomaalaistaustaisten väliseksi asiaksi.

5 Lopuksi

Olen artikkelissani käsitellyt osallisuutta suomalaisen yhteiskuntaan siten kuin ulkomaalaistaustaiset informanttini sitä ovat parikeskusteluissa diskursiivisesti rakentaneet. Tarkastelen osallisuuden eri ulottuvuuksista rakentuvia diskursseja aiemman tutkimuksen ja oman aineistoni perusteella hahmottelemani kolmijakoisen mallin mukaisesti. Keskityin osallisuuden ulottuvuuksista (konkreettisesta, abstraktista ja solidaarisesta) rakentuviin puhumisen tapoihin nimenomaan kielen näkökulmasta. Tässä päätantöluvussa keskityn vielä pohtimaan sitä, miten löytämäni diskurssit ovat yhteiskunnan kannalta relevantteja osallisuuskeskustelussa ja miten diskursseissa aktivoituvat kieli-ideologiat voivat edistää tai haitata yhteiskunnassa osallisuudelle asetettuja tavoitteita.

Diskurssi konkreettisesta osallisuuden ulottuvuudesta tuo esille ensinnäkin informanttien halun oppia suomea, joka kietoutuu ideologiaan kielen, kansan ja valtion yhtenäisyydestä (esim. Blackledge & Creese 2010). Toiseksi diskurssissa näkyy velvollisuus täyttää integraation vaatimukset eli osallistua yhteiskuntaan oppimalla kieli ja työllistymällä. Tällaista puhumisen tapaa toistetaan, vaikka on osoitettu, että

osallisuudessa on kyse edellä kuvattua moninaisemmasta sosiaalisesta ilmiöstä (esim. Yates 2011). Normien mukaisesta toiminnasta huolimatta osallisuus ei välttämättä ole mahdollista (Yates 2011), ja tämän tutkimuksen mukaan ongelma näyttää olevan se, että työpaikat jakautuvat yksikielisyyden ideologian mukaan englannin- tai suomenkielisiksi.

Kielivaatimusten diskurssissa ei rakenneta ainoastaan eri kielten arvostuksia, vaan englantia ja suomi ja niiden käyttö työpaikoilla indeksoivat eriarvoisia töitä. Yhteisössä toistuva diskurssi tietynlaisten töiden kielivaatimuksesta ja arvosta voi vaikuttaa koulutukseen ja töihin hakeutumiseen ulkomaalaistaustaisten arjessa. Tällä voi olla seurauksia osallisuuden kannalta, kun suhtautuminen tiettyihin töihin on negatiivista. Lisäksi maahanmuuttajien käyttäminen työvoimana matalapalkkatöissä voi estää tavoitteiden asettamista kielenoppimisessa, jolloin kielelliset panostukset menevät hukkaan (Strömmer 2017b). Rinnakkaiskielisyys ja repertuaaripohjainen kielenkäyttö antavat molemmat tilaa hyödyntää useita kieliä vuorovaikutuksessa (Strömmer 2017a; Lehtonen 2021), joten ne molemmat voisivat tukea osallisuutta. Jälkimmäinen käsitys vielä korostaa, kuinka kaikki yksilön hallitsema kielitaito on arvokasta (esim. Lehtonen 2021). Nyt kielivaatimusten diskurssissa englantia profiloituu korkeaan koulutukseen kuuluvaksi, suomi huonosti palkattuihin sisääntuloammatteihin assosioituvaksi, eikä muiden kielten taidosta juuri puhuta. Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että vaatimukset kielitaidosta ja työllistymisestä integraatiossa voivat itse asiassa aiheuttaa kierteen, joka pikemminkin tuottaa ulkopuolisuutta kuin lisää osallisuutta yhteiskuntaan.

Sahradyan (2022: 26) kirjoittaa, että integraation käsite varioi eri konteksteissa ja siitä näkökulmasta, kuvataanko sen olevan maahanmuutossa yksi- vai kaksisuuntaista. Solidaariseen osallisuuden ulottuvuuteen yhdistyy diskurssi, jossa informantit puhuvat velvollisuudesta tehdä osuutensa osallisuuden hyväksi. Informantit korostavat kieltä ikään kuin osoituksena vastavuoroisuudesta, jota heidän täytyy osoittaa yhteiskuntaa kohtaan. Aineistossa vaatimuksia ja velvoitteita ei kuitenkaan uloteta suomalaisiin. Davies ja Necnel (2011) huomauttavat, että niin sanotun kantaväestön ei maahanmuuttajien tavoin tarvitse erikseen osoittaa haluaan kuulua yhteiskuntaan. Silti tutkimukseni informantit tuottavat diskurssissa odotuksia hyvää maahanmuuttajaa – itseään ja muita – kohtaan (”hyvästä maahanmuuttajasta” ks. Petäjaniemi 2022). Kuten Petäjaniemi (2022) tuoreessa turvapaikanhakijaksi subjektifioitumista käsittelevässä väitöskirjassaan sanoo, täytyy tulijoiden vastata sosiaaliin odotuksiin, diskurssissa rakentuviin vaatimuksiin. Aktiivisuus on kuitenkin maahanmuuttajien itsensä vastuulla, ja sosiaaliset rakenteet voivat estää kontribuution antamista vastaanottavalle yhteiskunnalle (emt.). Kielitaito ei ole vain yksilön asia, vaan kyse on koko yhteisön taidosta. Keskeistä onkin pohtia, miten suomenpuhujat tukevat kielenoppijoita. (Harju-Autti 2022.) Ulkomaalaistaustaisten kielenoppimisen tukeminen ja molemminpuolinen kielen ja kulttuurin opettelu arkisissa kohtaamisissa toisi osallisuuteen aitoa vastavuoroisuutta.

Yhteiskunnallisiin menettelytapoihin kirjattu osallisuus on usein ylhäältä annettua, ja suurimmat osallisuuden haasteet yhteiskunnassa ovat moninaisuutta arvostavien kieli-ideologioiden ja -käytänteiden edistämässä (Piller & Takahashi 2011: 371). Osallisuuden ulkoapäin tapahtuvan normittamisen sijaan pitäisi tutkia ja kehittää osallisuuden mahdollisuuksia ja ehtoja, jotka maahanmuuttajilla poikkeavat valtaväestöstä ja joita tulisi selvittää heidän omista kokemuksistaan käsin (Petäjaniemi 2022: 7). Tutkimuksessani olen osoittanut, että osallisuuden sosiaalinen puoli, diskurssit abstraktista osallisuudesta ja etenkin solidaarisesta osallisuudesta ilmenevät informanttien parikeskusteluista. Työni vahvuus onkin se, että se kertoo osallisuuden eri ulottuvuuksien merkityksestä ulkomaalaistaustaisille ja korostaa yhteiskunnassa sivuun jääviä, hienovaraisia tapoja osoittaa kuuluvuutta ja solidaarisuutta. Sen sijaan tutkimukseni ei anna tietoa osallisuudesta suhteessa informanttien taustamuuttujiin. Koska tutkimuksen informantit edustavat moninaista ulkomaalaistaustaisten joukkoa, muodostuu osallisuudesta puhumisen tavoista yleiskuva. Tutkimusasetelma jättää huomiotta esimerkiksi ulkomaalaistaustaisten erilaiset statukset suomalaisessa yhteiskunnassa sekä asenteet erilaisia ulkomaalaistaustaisten ryhmiä kohtaan. Nämä seikat suhteessa yhteiskunnan sosiaalisiin rakenteisiin ja osallisuuteen tuottaisivat todennäköisesti erilaisia diskursseja eri maahanmuuttajataustaisten henkilöiden kohdalla.

Jatkossa solidaarista osallisuutta, etenkin yhteisen hyvän tuottamista kielellä, voisi tutkia tarkemmin. Sen tarkastelun voisi viedä institutionaaliselle tasolle esimerkiksi Tantun (2017) tutkimuksen tavoin. Tanttu (2017) on hahmotellut, miten osallisuus ja siten myös luottamus rakentuvat asiointikeskusteluissa pienissä arkisissa teoissa, solidaarisuuden eleissä. Jatkotutkimuksessa voisi keskittyä luomaan tietoisuutta osallisuudesta institutionaalisissa kohtaamisissa siitä näkökulmasta, että ulkomaalaistaustaisille merkittäviä osallisuuden ulottuvuuksia ovat muutkin kuin sosioekonomista hyvinvointia ja integraatiota korostavat puolet. Lisäksi voisi kannustaa kaikkia yhteiskunnan jäseniä osoittamaan kielellistä solidaarisuutta päivittäisessä arjessa. Kuten eräs informantti sanoo: *se että otetaan mukaan ihan millä kielellä tahansa*. Tutkimukseni tekee näkyväksi ulkomaalaistaustaisten kädenojennuksen yhteiskunnan suuntaan, halun tulla osalliseksi kielen avulla. Tämä aineistossa kuuluva osallisuuden ääni lävistää kaikki osallisuuden ulottuvuudet, ja siihen vastaaminen voisi osaltaan auttaa ylittämään osallisuuden esteitä yhteiskunnassa.

Kirjallisuus

- Blackledge, A. 2000. Monolingual ideologies in multilingual states: Language, hegemony and social justice in Western liberal democracies. *Estudios de Sociolingüística*, 1 (2), 25–45. <https://www.equinoxpub.com/home/wp-content/uploads/2017/02/Blackledge.pdf>
- Blackledge, A. & A. Creese 2010. *Multilingualism. A critical perspective*. London: Continuum International Publishing Group.
- Blommaert, J. & A. Backus 2012. Superdiverse repertoires and the individual. *Tilburg Papers in Culture Studies* 24. https://www.researchgate.net/publication/292309492_Repertoires_Revisited_Knowing_Language_in_Superdiversity [luettu 22.4.2023]
- Blommaert, J., S. Leppänen, P. Pahta & T. Räisänen 2012 (toim.) *Dangerous multilingualism. Northern perspectives on order, purity and normality*. Basingstoke: Palgrave.
- Blommaert, J., S. Leppänen & M. Spotti 2012. Endangering multilingualism. Teoksessa J. Blommaert, S. Leppänen, P. Pahta & T. Räisänen (toim.) *Dangerous multilingualism. Northern perspectives on order, purity and normality*. Basingstoke: Palgrave, 1–21.
- Cunningham, U. & J. King 2018. Language, ethnicity, and belonging for the children of migrants in New Zealand. *SAGE Open*, 8 (2). <https://doi.org/10.1177/2158244018782571>
- Blommaert, J. & J. Verschueren 1998. The role of language in European nationalist ideologies. Teoksessa B. B. Schieffelin, K. A. Woolard & P. V. Kroskrity (toim.) *Language ideologies: practice and theory*. Oxford: Oxford University Press, 189–211.
- Bommes, M. 2012. Migration in modern society. Teoksessa C. Boswell & G. D'Amato (toim.) *Immigration and social systems: collected essays of Michael Bommes*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 19–35.
- Bonfiglio, T. P. 2010. *Mother tongues and nations: the invention of the native speaker*. New York: Mouton de Gruyter.
- Davis, K. & L. Nencel 2011. Border skirmishes and the question of belonging: an autoethnographic account of everyday exclusion in multicultural society. *Ethnicities*, 11 (4), 467–488. <https://doi.org/10.1177/1468796811415772>
- van Dijk, T. A. 1993. Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4 (2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- van Dijk, T. A. 2012. The role of press in the reproduction of racism. Teoksessa M. Messer, R. Schroeder & R. Wodak (toim.) *Migrations: interdisciplinary perspectives*. Wien: Springer, 15–29.
- Doerr, N. M. 2009. Investigating “native speaker effects”: toward a new model of analyzing “native speaker” ideologies. Teoksessa N. M. Doerr (toim.) *The native speaker concept: ethnographic investigations of native speaker effects*. Berlin: De Gruyter Mouton, 15–46.
- Dufva, H. 2020. Mitä ihmiset osaavat, kun he osaavat kieltä? Henkilökohtainen repertoaari ja sen multimodaalisuus. Teoksessa S. Grasz, T. Keisanen, F. Oloff, M. Rauniomaa, I. Rautiainen & M. Siromaa (toim.) *Menetelmällisiä käännteitä soveltavassa kielentutkimuksessa. AFinLan vuosikirja 2020*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLa, 17–32. <https://doi.org/10.30661/afinlavk.89461>
- Fairclough, N. 1989. *Language and power*. London: Longman.
- Fairclough, N. 1992. *Language and social change*. London: Longman.
- Fairclough, N. & R. Wodak 1997. Critical discourse analysis. Teoksessa T. A. van Dijk (toim.) *Discourse as social interaction*. London: Sage Publications, 258–284.
- Fuller, J. M. 2019. Discourses of immigration and integration in German newspaper comments. Teoksessa L. Viola & A. Musolff (toim.) *Migration and media: discourses about identities in crisis*. Discourse approaches to politics, society and culture 81. Amsterdam: John Benjamins, 317–338.

- Gal, S. & K. A. Woolard 1995. Constructing languages and publics. Authority and representation. *Pragmatics*, 5, 129–138. <https://doi.org/10.1075/prag.5.2.01gal>
- Gee, J. P. 1992. *The social mind: language, ideology and social practice*. New York: Bergin & Garvey.
- Grzymala-Kazłowska, A. & J. Phillimore 2018. Introduction: rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (2), 179–196. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341706>
- Ganuza, N. & M. Rydel 2023. Boundaries of belonging. Language and Swedishness in contemporary Swedish fiction. *Language, Culture and Society*, 5 (1), 94–120. <https://doi.org/10.1075/lcs.21005.gan>
- Harju-Autti, R. 2022. *Kielellisesti tuettu opetus. Yläkouluikäiset maahanmuuttajaoppilaat opetuskieltä ja oppiainesisältöjä oppimassa*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 711. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2666-1>
- Herneaho, I. 2018. Maahanmuuttodiskurssit eduskuntapuolueiden vuoden 2015 vaalimateriaaleissa. *Virittäjä*, 122 (2), 187–223. <https://doi.org/10.23982/vir.66907>
- Hippi, K. & L.-M. Lehto 2023. Seeking understanding: categories of linguistic (non)belonging in interviews. *Multilingua*, 42 (4), 473–498. <https://doi.org/10.1515/multi-2022-0049>
- Ikkänen, P. 2017. The use of language in migrant stay-at-home parents' process of integration. Experiences of inclusion and exclusion. *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 11 (3), 121–142. <https://doi.org/10.17011/apples/urn.201712104587>
- Intke-Hernandez, M. 2020. *Maahanmuuttajaäitien arjen kielitarinat. Etnografinen tutkimus kieliyhteisöön sosiaalistumisesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6838-2>
- Johnstone, B. 2008: *Discourse analysis*. Malden: Blackwell Publishers Ltd.
- Jäppinen, T. 2011. Suomen kielen taidon riittävyys yritysten aikapaineisissa puhetilanteissa esimiesten ja työharjoittelijoiden kuvaamana. *Puhe ja kieli*, 31 (4), 193–214. <https://journal.fi/pk/article/view/4754>
- Kalliokoski, J. 1996: Johdanto. Teoksessa J. Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 8–36.
- Komppa, J., I. Lehtimaja & J. Rautonen 2017. Kansainväliset jatko-opiskelijat ja tutkijat suomen kielen käyttäjinä yliopistossa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 8 (1). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2017/kansainvaliset-jatko-opiskelijat-ja-tutkijat-suomen-kielen-kayttajina-yliopistossa>.
- Lang, C., A. Pott & K. Sinozaki 2021. Organisations and the production of migration and in/exclusion. *Comparative Migration Studies*, 9 (60). <https://doi.org/10.1186/s40878-021-00274-w>
- Leemann, L., H.-M. Kuusio & R.-M. Hämäläinen 2015. *Sosiaalinen osallisuus*. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-0cd963a2c600 [luettu 14.11.2022]
- Lehto, L.-M. 2018. *Korpusavusteinen diskurssianalyysi japaninsuomalaisten kielipuheesta*. Acta Universitatis Ouluensis B 162. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-952-62-1909-7>
- Lehtonen, H. 2021. Kielitaitojen kirjo käyttöön, limittäiskieleilyä luokkaan. Teoksessa M. Ahlholm, I. Piippo & P. Portaankorva-Koivisto (toim.) *Koulun monet kielet. Plurilingualism in the school*. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 13. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 70–90. <https://doi.org/10.30660/afinla.100292>

- MacDonald, F. 2017. Positioning young refugees in Australia: media discourse and social exclusion. *International Journal of Inclusive Education*, 21 (11), 1182–1195.
<https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1350324>
- Major, G., A. Terraschke, E. Major & C. Setijadi 2014. Working it out: migrants' perspectives of social inclusion in the workplace. *Australian Review of Applied Linguistics*, 37 (3), 249–261. <https://doi.org/10.1075/aryl.37.3.04maj>
- Musgrave S. & J. Bradshaw 2014. Language and social inclusion. Unexplored aspects of intercultural communication. *Australian Review of Applied Linguistics*, 37 (3), 198–212.
<https://doi.org/10.1075/aryl.37.3.01mus>
- Männistö, M. 2020. "Minäkin olin iloinen, mutta en sanonut heti kyllä" – viestintätaidot, autonomia ja valta osallisuuskokemuksen rakentajina työelämäjaksolla. Teoksessa S. Grasz, T. Keisanen, F. Oloff, M. Rauniomaa, I. Rautiainen & M. Siromaa (toim.) *Menetelmällisiä käännteitä soveltavassa kielentutkimuksessa*. AFinLan vuosikirja 2020. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLa, 198–214.
<https://doi.org/10.30661/afinlavk.89461>
- Mäntynen, A., M. Halonen, S. Pietikäinen & A. Solin 2012. Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 116 (3), 325–346. <https://journal.fi/virittaja/issue/view/1015>
- Niemelä, H. 2020. Piirretty suomen kieli. Piirustusmetodin käyttö kieli-ideologioiden tutkimisessa. *Virittäjä*, 124 (3), 380–411. <https://doi.org/10.23982/vir.83300>
- Petäjäniemi, M. 2022. *(Un)becoming an asylum seeker: nomadic research with men awaiting an asylum decision*. Acta Universitatis Ouluensis E210. Oulu: Oulun yliopisto.
<http://urn.fi/urn:isbn:9789526233017>
- Phillimore, J., R. Humphris & K. Khan 2018. Reciprocity for new migrant integration: resource conservation, investment and exchange. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (2), 215–232. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341709>
- Pietikäinen, S. & A. Mäntynen 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Piller, I. 2014. Editorial. Linguistic diversity and social inclusion in Australia. *ARAL*, 37 (3), 190–197. <https://doi.org/10.1075/aryl.37.3>
- Piller, I. & K. Takahashi 2011. Linguistic diversity and social inclusion. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 14 (4), 371–381.
<https://doi.org/10.1080/13670050.2011.573062>
- Pöyhönen, S., L. Kokkonen & M. Tarnanen 2019. Turvapaikanhakijoiden kertomuksia sosiaalisista verkostoista ja kuulumisen tunteista. Teoksessa E. Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Tutkimuksia-sarja. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 183–204.
- Raivio, H. & J. Karjalainen 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa T. Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Jyväskylä: JAMK, 12–34. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-830-280-6>
- Reisigl, M. & R. Wodak 2001. *Discourse and discrimination*. London: Routledge.
- Ronkainen R. 2018. *Tavoitteena hyvä elämä: aikuisten maahanmuuttajien opetusasiakirjojen päämääristä rakentuvat diskurssit*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.
<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/58672>
- Ronkainen, R. & M. Suni 2019. Kotoutumiskoulutus kielikoulutuksena: kehityslinjat ja työelämäpainotus. Teoksessa V. Kazi, A. Alitolppa-Niitamo & A. Kaihovaara (toim.) *Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta*. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 79–91.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-487-7>

- Ruuska, K. 2020. *At the nexus of language, identity and ideology: becoming and being a highly proficient second language speaker of Finnish*. JYU dissertations. Jyväskylä: University of Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/72334>
- Sahradyan, S. 2022. *Personal and institutional trajectories of language, employment and integration: an ethnography with migrant NGO practitioners*. JYU Dissertations 592. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9266-8>
- Scott, M. 2008. *WordSmith Tools version 5*. Liverpool: Lexical Analysis Software.
- Strömmer, M. 2017a. *Mahdollisuuksien rajoissa. Neksusanalyysi suomen kielen oppimisesta siivoustyössä*. Jyväskylä Studies in Humanities 336. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/56113>
- Strömmer, M. 2017b. Work-related language learning trajectories of migrant cleaners in Finland. *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 11 (4), 137–160. <https://doi.org/10.17011/apples/urn.201712214863>
- Tanttu, T. 2017. "Sitten uskaltaa kertoa omista asioista enemmän" – maahanmuuttaja-asiakkaiden työvoimaneuvojan käsityksiä luottamuksen rakentamisesta asiointikeskustelussa. *Prologi – puheviestinnän vuosikirja 2017*, 24–41. <http://prologos.fi/prologi/index.php?page=vuosikirjat>
- Tarnanen, M. & S. Pöyhönen 2011. Maahanmuuttajien suomen kielen taidon riittävyys ja työllistymisen mahdollisuudet. *Puhe ja kieli*, 31 (4), 139–152. <https://journal.fi/pk/article/view/4750>
- Tiittula, L. & J. Ruusuvoori 2005. Johdanto. Teoksessa L. Tiittula & J. Ruusuvoori (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Wagner, I. & R. Wodak 2006. Performing success: identifying strategies of self-presentation in women's biographical narratives. *Discourse & Society*, 17 (3), 385–411. <https://doi.org/10.1177/095792650606025>
- Wodak, R. 2002. Fragmented identities: redefining and recontextualizing national identity. Teoksessa P. Chilton & C. Schäffner (toim.) *Politics as text and talk: analytic approaches to political discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 143–172.
- Wodak, R. & M. Meyer 2016. Critical discourse studies. History, agenda, theory and methodology. Teoksessa R. Wodak & M. Meyer (toim.) *Methods of critical discourse studies*. London: Sage Publications, 1–22.
- Yates, L. 2011. Interaction, language learning and social inclusion in early settlement. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 14 (4), 457–471. <https://doi.org/10.1080/13670050.2011.573068>
- Yuval-Davis, N. 2006. Belonging and the politics of belonging. *Patterns of prejudice*, 40 (3), 197–214. <https://doi.org/10.1080/00313220600769331>

LIITE 1. Parikeskustelukysymykset

Ryhmäkeskustelukysymykset syksy 2019

Ajattele aikaa, jonka olet elänyt Suomessa ja vastaa...(Voi myös verrata siihen, miten oli silloin, kun tulit Suomeen ja miten on nyt)

1) Arjen kielivalinnat

- a) Mitä osaamiasi kieliä ET käytä:
 - jonkun henkilön kanssa tai
 - jossakin tilanteessa? Miksi?
 - Mikä estää tai rajoittaa sinua näissä tilanteissa?
- b) Mitä kieliä haluaisit käyttää arjessasi enemmän? Miksi?
- c) Millaisissa tilanteissa tuntuu, että haluaisit käyttää äidinkieltäsi/suomen kieltä/jotain muuta kieltä? Miksi?

2) Eri kielet puhetilanteissa

- a) Mitä kieliä sinulle puhutaan ja missä tilanteissa?
- b) Millaisissa tilanteissa sinulla tulee esim. suomenkielisen puheen sekaan jotain toista kieltä? Mitä muut ihmiset sanovat siitä (puoliso, ystävät, työkaverit...)?
- c) Oletko ollut tilanteessa, jossa toiset henkilöt puhuvat kieltä, jota et osaa ollenkaan tai osaat sitä huonosti? Mitä sitten tapahtui?
- d) Huomioidaanko/huomioitiinko sinun kielitaitosi (taso) töissä, harrastuksissa? Miten?

3) Kielet arjessa toimimisen esteenä tai mahdollisuutena

- a) Millaisesta kielitaidosta on mielestäsi hyötyä Suomessa?
- b) Onko ollut tilanteita, joissa olet toivonut osaavasi jotain kieltä (paremmin)? Mitä tapahtui?
- c) Mikä merkitys on mielestäsi sillä, että osaa sen maan/alueen kieltä, jossa asuu?
- d) Mitä tarkoittaa kielellä pärjääminen tai selviäminen (sinun elämässäsi)? Mitä muuta kieli merkitsee tai mitä muuta kielellä voi tehdä?

4) Tilanteet, joissa sinua ei ymmärretä tai sinä et ymmärrä muita

- a) Millaisia kokemuksia sinulla on tilanteista, joissa joku ei ymmärrä sinua tai sinä et ymmärrä muita? Mitä tapahtui? Mikä mielestäsi aiheutti väärinymmärryksen?
- b) Mitä keinoja käytät, kun et ymmärrä tai sinua ei ymmärretä?
- c) Oletko joskus turvautunut siihen, että et osaa suomea (tai kieltä x)?

5) Kielten ominaisuudet ja merkitys

- a) Miten osaamasi kielet eroavat toisistaan?
- b) Mitä osaamasi kielet merkitsevät sinulle?
- c) Mitä äidinkieli tarkoittaa?
- d) Millä kielellä näet unia, vitsaillet, ajattelet, kiroilet, puhut rakkaudesta?

LIITE 2. Litterointimerkit.

.	virkkeeksi tulkittu jakso
,	tauko
-	poisjätetty sana
--	pitempi poisjätetty jakso
(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(--)	pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää
si-	kesken jäänyt sana
(<i>englanti</i>)	epäselvästi kuultu sana
(<i>on englanti</i>)	pitempi epäselvästi kuultu jakso
((tauko))	pitkä, useita sekunteja kestävä tauko
((nauraa))	litteroijan kommentteja tai selityksiä tilanteesta
[kaupunki]	anonymisoitu tieto